

In an article defending the idea that political culture as the original kind of cultural phenomenon is represented by two components – a material component and a spiritual component, which together act as a manifestation of her complicated, at least, two-level, entity. Despite this, appears to be the most acceptable definition of political culture as a separate category to indicate the form of the State structure of State Government that historically prevailed, the corresponding system of political institutions, as well as due to their political activities and motives, forms, ways and methods of political activity, values, estimates of necessity inherent in each nation, class, nation, another social group, a separate identity at some stage of their development. The program is aimed at improving, increasing the level of political culture in contemporary Ukrainian society, which, indeed, requires urgent, urgent, urgent works and staged implementation, proceeding from the need to augment forth changes in domestic ideology of state-building may consist, as a minimum, with the top four directions. The first trend is the growth of basic political literacy. The second direction is to enhance the political education of citizens. The third direction is to enhance the theoretical substantiation of the existing political reality and prospects of its further development, to increase the effectiveness of political theory. The fourth trend is the formation of the progressive political ideology.

The objective of public-political reality we deal with complex cultural stratification, unordinary formation – political and legal culture and, if you try to talk about it optimization, improvement, increasing the level of this culture, it is logical to talk about the necessity of having a working template with the appropriate primary informative content, detailed studies, conceptual fine-tuning and the urgent implementation of a unified holistic politico-legal program, composed of two fundamental units, sections of levels. And the first of them is presented by above software product aimed at improvement, increasing the level of political culture in contemporary Ukrainian society, and the second is a software product for improving and increasing the level of legal culture in this society. So the only program competently, thoroughly, comprehensively designed and drafted, already on the intermediate stage of their implementation can lead to a gradual increase in the General level of political and legal culture in Ukrainian society, which naturally promotes the activity of legal ideology, activities that connected with State construction, and along with that is the docking of the reverse impact of legal consciousness on political consciousness in a highly ideological interaction on nation-building, that in the end, the facilities forming a full-fledged format of such interaction and ongoing development of the ideology of nation-building in the country by the one-sided action of political consciousness on legal consciousness and symmetrical the reverse impact of legal consciousness on political consciousness.

І.І.КАПРИЦІН

ПОТЕНЦІАЛ ПАЛЕОПСИХОЛОГІЧНОГО ТА ЕТОЛОГІЧНОГО ПІДХОДІВ У ДОСЛІДЖЕННІ ФОРМУВАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Як відомо, ні релігія, ні культура не існує незалежно від їх носія – людини. Людина ж визначається як істота біосоціальна, хоча визнання цієї опозиційної природи людини практично до 70-х років ХХ сторіччя вдовольнялося заглибленням переважно у соціальну природу людини. Біологічна, тобто першоприродна складова обходила констатаціями в дусі ліннеєвського віднесення людини до біологічного виду *Homo sapiens* та дарвінівського вчення про природній відбір як пояснення антропогенезу.

Історичний розгляд теорій походження релігії надає багато інформації про розвиток релігійної культури, залишивши незадовільним питання її виникнення. Між тим, в новітній історіографії питання походження людини та культури вже понад сорок років існують, так би мовити, «апокрифічні» теорії, які під час їх виникнення характеризувалися як «непрофесійні», їх авторами були в одному випадку історик, що спеціалізувався в історії

Європи XVII-XVIII ст., в іншому – біолог. Тим не менш, і перший, і другий, були визнаними фахівцями у своїх галузях, тобто професійними, відомими дослідниками, які 70-ті роки XX сторіччя для побудови своїх концепцій залучали данні великого спектру наук. По суті, вони виступили одними з перших представниками міждисциплінарного наукового підходу. З огляду на те, що ці теорії пройшли перевірку часом та продовжують розширення кола прибічників, розглянемо їх потенціал у розв'язанні питання формування релігійної культури.

Перша теорія отримала назву «палеопсихологічної», хоча ця назва майже нічого про її сутність не говорить. На наш погляд, більш відповідною є «теорія адельфофагії» як основи антропогенезу. Її автором є Борис Федорович Поршнев (1905-1972) – доктор історичних та філософських наук, лауреат Державної премії СРСР, автор 250 наукових робіт, почесний доктор Клермон-Феррарського університету, багаторічний замісник голови Наукової ради з історії суспільної думки Академії Наук СРСР. Ради, яка, не зважаючи на ряд поглядів, які не є «загальноприйнятими в науці» у 1974 році наважилася на публікацію його монографічного дослідження «Про початок людської історії», яку до цього відклали з друку, навіть після видалення найбільш «дискусивних положень».

Як було зазначено в анотації, «видання книжки дозволить вченим ознайомитися з цінним науковим матеріалом, зібраним проф. Б.Ф.Поршневим, та спонукає їх до подальших досліджень та роздумів над поставленими ним, але не вирішеними в повній мірі питаннями» [7].

Показним, з одного боку, є констатація «значного наукового внеску», з іншого, практична відсутність системної критики теорії антропогенезу заснованої на адельфофагії. Останні видання монографії Б.Ф.Поршнева редагували в одному випадку есеїст (Б. А. Діденко), в іншому психоаналітик (О.Віте) [2], що говорить про стійке «утримання» теорії адельфофагії на периферії наукового аналізу.

Що ж було крамольного в теорії визнаного наукового авторитета, відповідальної особи з питань оприлюднення суспільствознавчої думки Академії Наук СРСР? Сам Б.Ф.Поршнев розкриваючи свою теорію, характеризує її як глобальний зсув в розумінні засад людської історії, порівняний ним з відкриттям в фізиці атомного ядра в першій половині XX сторіччя.

Розглядаючи сутнісні ознаки людини, Б.Ф.Поршнев виділяє, на його погляд, дві найсуттєвіші з них, що залишилися поза увагою дослідників, між тим, є вирішальними для усвідомлення напряму людської генези, а саме: по-перше, людина єдиний біологічний вид в середині якого відзначене систематичне, не раціональне вбивство собі подібних, що не має аналогів в природі; по-друге, людина, знову ж таки, єдиний біологічний вид здатний до абсурду. Навіть у штучних умовах експерименту тварина поводить з фізіологічної точки зору абсолютно правильно, сконструювати ж абсурд (діпластію*), його нервова система не спроможна. Увесь розвиток людської свідомості в ході історії є поступове подолання первинної абсурдності, її зрушення на нечисленні крайові позиції [7,475].

Містком, що з'єднує наведені суто людські особливості є адельфофагія – вбивство та поїдання представників свого виду. За думкою Б.Ф.Поршнева, саме адельфофагія є головною засадою формування виду *Homo sapiens*. Історію людства, автор інтерпретує як рух від адельфофагії до цивілізації.

За палеоантропологічними даними, інтерпретованими дослідником, неантропи виду *Homo sapiens sapiens* є безпосередніми пращурами людини. Вони виділилися з сімейства гомінід, лінії троглодітід (К.Лінней) в верхньому плейстоцені. За Б.Ф.Поршневим, вони не були вже мавпами, але ще не були й людьми. Від попередників – понтідів (людиноподібних мавп) палеоантропи відрізнялися прямоходженням.

В дискусії з положеннями трудової теорії походження людини, дослідник не заперечує фактів виготовлення ними знарядь праці. Проте перші знайдені «знаряддя» (каміння із сколами), не виготовляли, а використовували. Подібне використання має місце в проявах інстинкту трощення камінням, оболонки горіхів, молюсків що присутній в філогенезі не

тільки мавп (яванських макак, капуцинів та інш.) [7,96], а й стерв'ятників, морських видр (каланів) [7,338].

Але автор дещо незвичним чином ставить питання розгляду: справа не в тім, що ці камені можуть бути знаряддями праці, а втім, який вид праці цими знаряддями виконувався? Б.Ф.Поршнєв логічно доводить, оскільки палеоантропи фізіологічно не мали змоги конкурувати з хижакми нового для себе біоценозу, то єдине місце на яке вони здатні були претендувати, це місце некрофагів. Оскільки, за Б.Ф. Поршнєвим, вид палеоантропа є всеїдним, з переважанням плотоядності, перші знаряддя ймовірно використовувалися для трошіння кісток, – того, що не могло бути засвоєно хижакми та іншими некрофагами. Таким чином, відповідь Б.Ф. Поршнєва на питання головної функції перших кам'яних знарядь є визначаючою напрям екологічного розвитку троглодітід, їх головна особлива риса – некрофагія.

Важливо те, що конкурентів в освоєнні кісткового мозку у палеоантропів практично не було. З точки зору поживності, відомо, що маса мозку у травоядних складала 5% їх ваги (у давнього слона, наприклад, було 200-300 кг головного мозку не враховуючи мозок кістковий). Поршнєв зауважував, що примати, які почали спеціалізуватися на розколюванні черепів та кісток для здобуття мозку – джерела протеїнів, були «приречені» на прямоходіння, бо повинні були звільняти верхні кінцівки для носіння (каменю до кісток, чи кісток до каменів) [7,97].

В часи Дарвіна, Фохта, Гексли та Геккеля, людині важко було визнати мавпу своїм прашуром, корекція уявлень до мавпи-некрофага, також не могла бути «безболісна». Треба відзначити, що Б.Ф. Поршнєв усвідомлював моральні складнощі у сприйнятті його концепції і наголошував на неприпустимості внесення в палеонтологічні дослідження критеріїв морального, тобто не біологічного плану. На його думку, за намаганнями ушляхетнити нашого прашура проглядає турбота не про точність відтворення розвитку біологічного виду та наукову об'єктивність, а про збереження морально привабливого образу

---

*«Діпластія – це неврологічний або психічний, властивий тільки людині феномен ототожнення двох елементів, які одночасно абсолютно виключають один одного. Обидва елементи тотожні в тому відношенні, що тотожна їх спільна сугестивна дія, а їх протилежність один одному сприяє їх сугестивній дії. Цей чинник в особі діпластії біологічно «безглуздий»... і викликає реакцію на такому ж самому рівні – як би невротичному, але не швидкоплинному, ... постійному для сфери спілкування. Те, що у тварин – катастрофа, тут, в антропогенезі, використовується як фундамент нової системи» [7,497].

«благородного» предка, тобто наукове відтворення замінюється ідеологічним творенням [7,321]. Доречі, дослідник був не перший, хто бачив у прашурі некрофага, такі думки висловлювали або підтримували археологи Л.Кельсієв, В.А. Городцов, П.П. Ефименко, В.И. Громов, И.Г. Підоплічко, антрополог В.В. Бунак, на яких посилається Б.Ф. Поршнєв [7,326].

В порівнянні з іншими вищими мавпами, троглодітиди не в якому разі не були, а ні мисливцями, а ні хижакми, а ні вбивцями. Починаючи з австралопітекових закінчуючи палеоантроповими вони вмiли лише знаходити і засвоювати кістяки, трупи померлих та вбитих хижакми тварин. Звісно повністю від рослинної їжі, як додаткової вони не відмовлялися.

Троглодітиди не тільки не вбивали великих тварин, але й мали інстинкт в жодному разі не вбивати, бо це загрожувало руйнуванням їх екологічної ніші у біоценозі. Принцип «не вбий», був головною засадою їх симбіозу із різними тваринами. «Першою умовою їх безперешкодного доступу до ... залишків померлого м'яса, було те, щоб жива и навіть помираюча тварина їх не боялася» [7,478].

Поглиблення харчових криз віддзеркалюються на засобах праці, змінюється їх форма та призначення, що свідчило про зміну специфіки харчування, засоби з троцильних

трансформуються у проколювальні та різальні, тобто йдеться про перехід до збільшеного вживання в їжу м'яса.

В середньому плейстоцені криза досягає критичних значень, тому складається вузька евентуальна умова виживання. Палеоантропи вимушені порушувати головну засаду їх екологічного симбіозу, і це загрожує виживанню їх високоспеціалізованого виду. Дослідник вважає, що в цих умовах, щоб не вступати в самозгубне суперництво з хижакими, але, для того, щоб забезпечити себе біомасою, якої не вистачало, цей вид починає практикувати адефофагію, – вбивати та поїдати собі подібних, що, на нашу думку, технічно є дещо іншим процесом, некрофагія можливо поступово замінюється канібалізмом.

Єдина змога «для саморятуння приреченого на загибель високоспеціалізованого виду двоногих приматів, всеїдних за природою, але труподних за основним біологічним профілем, полягала в використанні частини своєї популяції як харчового джерела, що самовідтворюється» [7, 479]. Але, логічно, важливою припоною для виживання виду в такому разі виникає «війна всіх, проти всіх», тому, як вважав Б.Ф. Поршнев, достатньо швидко формується дивергенція двох видів – «годованців» та «годувальників» [7,493].

Проте, автором не наводиться, яка між цими видами встановлювалася пропорція. Харчування, як відомо, є постійною фізіологічною потребою, тому у пропорціях близьких 1:1, виникають сумніви у можливості швидкого відтворення «харчової бази». Запропоноване Б.Ф.Поршневим, можливе при незначній кількості канібалів. Але, як що прийняти таку позицію, то вплив «годованців» на напрям розвитку не може бути визначальним. Безперечно, факт наявності в культурі «не людей» з «дивними» харчовими пристрастями відклався в міфах (Мінотавр), повір'ях (жертви лісовику та ін.), казках (персонажі, що не нехтують людською плоттю), але їх в цих джерелах одиниці.

Доволі проблемною в теорії автора є інтерпретація поховань. Пізньомустьєрсткі поховання представляються Б.Ф.Поршневу, як наслідки «нервового зсуву», «...наочне вираження зштовхування двох інстинктів, ... призначення яких, запобігти некрофагії». Остаточою для пояснення ховання харчового ресурсу, автор приймає як «методологічну посылку уявлення, про те, що розвиток культури не продовжує, а заперечує і всіляко перетворює те, що люди залишили за порогом історії...» [7,482-488]. Але при такому куті розгляду, якісно не усвідомленими застаються часові та матеріально-фізичні витрати, вкладена праця у поховання «біомаси», ті емоційні, світоглядні вкладення, що прослідковуються в погребальному культі. Який сенс має трупоположення, «поховальний інвентар», що присутній навіть у неандертальців?

Б.Ф.Поршнев вважав, що релігійна культура зароджується в період дивергенції в межах виду палеоантропа, та будується саме на опозиції «свій-чужий». Образи протобожеств, божеств, «нечистої» сили, на його думку, віддзеркалювали образ палеоантропа, з яким людина вимушена була іноді взаємодіяти (бібліографічну відбірку з цього питання зробив О. Віте [2]). Протистояння з «чудовиськом лісним», за логікою автора, складаються первинні релігійні уявлення давньої людини, які віддзеркалюються у культурі.

Таким чином, теорія антропогенезу Б.Ф.Поршнева, дещо не звичним чином інтерпретує відомі факти ранньої історії людства, що робить деякі тези поширеної діяльнісно-трудова концепції менш «захищеними», стимулюючи її розвиток. Концепцію виділяє системний підхід, проте зважаючи на віддаленість у часі, деякі інтерполяції видаються надто сумнівними, не підтверджуваними фактично. Треба відзначити деяке перебільшення біологічного складника концепції, зокрема значення фактора адефофагії в генезі людини, разом із тим, вдало обгрунтованою бачиться неможливість зайняття палеоантропом верхніх ешелонів нового для нього біоценозу. Не переконуючими в річищі концепції залишилися витоки поховального культу. Разом із тим, монографія Б.Ф. Поршнева, сповнена фактичного матеріалу з екології, біології, генетики, археології, психології, що, зважаючи на деякі полемічні місця, робить її подією свого часу.

Продовжити та розширити міркування Б.Ф. Поршнева про біологічну основу формування релігійності, певним чином, допоможе аналіз етологічних умов її формування.

Основні етологічні підходи є вихідними від прогресу суміжних наук: нейробіології, антропології, еволюційної і експериментальної психології. За однією з теорій, релігія є когнітивною адаптацією мозку (Pascal Boyer), що проявилася в ході еволюції. П. Буайє наголошує на тому, що багато специфічних особливостей людського мислення роблять нас надзвичайно сприйнятливими до релігійних ідей [8,1]. Так однією з специфічних рис нашої психіки є властивість вступати у «соціальні відносини» із відсутніми в даний момент особами. Ця якість уможливорює інтеграцію та самоуправління великих організованих колективів поза безпосередньої присутності авторитетного керівника. Але, така «дистанційність» впливу, має і певні ризики. При перебільшенні суб'єктивного залучення до таких віртуальних взаємин можливий «астральний» вихід за межі адекватності, встановлення певних уявних «взаємин» із померлими, вигаданими персонажами, богами. Такі «контакти» полегшуються під час емоційної нестабільності людини (крайньої потреби, екстремальних ситуацій, прийняття психоактивних речовин та ін). Дослідник допускає, що релігійне мислення є неминучим наслідком адаптивних властивостей людської психіки. За П.Буайє, релігія формуючи ідеалізовані образи безпосередньо відсутніх знакових осіб, супроводжуючи їх стилізованими концентрованими комплексами «захисних практик» створюють «надстимули» для будь якої діяльності [8].

В цьому сенсі, дослідник приділяє увагу компульсивній (нав'язливій) поведінці людини як поясненню ритуалів та традицій в релігійній культурі. Стереотипні дії виконуються з вражаючою наполегливістю, проте винагородою найчастіше стає лише «почуття виконаного обов'язку». Фундатор сучасної етології З.К.Лоренц (1903-1989) вважав, «рушійною силою кожної ритуалізованої норми соціальної поведінки є її цінність, що утворює її емоційний фон» [5,42-43]. Між тим, саме за допомогою цих дій відбувається активація в мозку програм уникання найбільш поширених життєвих небезпек. Релігія активно використовує такі програми, призначення яких, - відділити лояльних «своїх» від «чужих». Тобто, ритуалізована поведінка виступає засобом просоціальності. Одним з насторожуючих проявів релігійної просоціальності, є її вибіркова спрямованість (практично виключно на єдиновірців). Вважається, що альтруїзм і просоціальність в людських колективах з самого початку були нерозривно пов'язані з парохіалізмом – ворожістю до чужаків [6], особливо загостреної в часи соціальних криз.

Інший етолог В.Р.Дольнік розглядаючи біологічні засади релігії вказує на особливість людського сприйняття інстинктивних підказок, які з погляду етології виявляються інстинктивними програмами поведінки. Оскільки людина усвідомлює себе розумною істотою, то частіше вона біологічних інстинктів зовсім не помічає. А, якщо помічає, то сприймає їх то як власну потребу, то як веління «зверху». Якщо ж проаналізувати неусвідомлювані людські програми поведінки, то збирається повний «комплект» для формування релігійної культури.

Зокрема, потребує уваги природній інстинкт пошуку покровителя. Ця інстинктивна програма підказує, що для власної безпеки необхідно використовувати більшого за себе [3,321].* Діти вигадують собі уявних покровителів, те ж саме роблять дорослі засобами влади та релігії.

Для ієрархічних суспільств і у тварин і людей струнка піраміда супідрядності здається правильним, єдино можливим способом порядку. У ієрархічних групах субдомінанти змагаються за владу з домінантом і при його невеликій перевазі бояться, і не люблять його. Боротьба в ієрархічній групі за владу найчастіше не сприймається як остаточно завершена: завжди є можливість того, що над ієрархом з'явиться хтось ще. Іншими словами, на «сходинах» є місце для надієрарха. При чому, ним може стати і особа іншого виду. Так, в природі, синиці, пов'язані між собою системою супідрядності, взимку можуть утворювати свиту дятла.

В.Р.Дольнік зауважує, надієрарх вигідний ієрархам: заповнивши вакантне місце над ними, він зміцнює їх положення і владу. Крім того, він стає їх покровителем, страшним не лише зовнішнім ворогам, а й субдомінантам. Тому, від людей не вимагається

інтелектуальних зусиль, щоб дотримуватися ієрархічних програм, вони спрацьовують самі. І, немає нічого дивного в тому, що повсюдно і багаторазово виникає ідея помістити на вакантне місце наддомінанта щось уявне, наділене усіма над домінуючими якостями в їх безмежному вираженні. Варто зробити це – і ієрархи стають субдомінантами надієрарха, його служителами, жерцями, а він – їх могутнім покровителем [3,322].

Наступною важливою особливістю людини традиційного суспільства є консерватизм, властивий і тваринам, всі вони схильні ретельно відтворювати свої або чужі дії в страху щось упустити або порушити. Ці програми безпосередньо приводять нас до обрядовості і суворого дотримання традицій – важливого атрибуту релігії.

В.Р.Дольник зазначає, що раціональна причина консерватизму полягає в тому, що слабкому або недосвідченому інтелекту краще шукати між подіями не дійсні причинно-наслідкові зв'язки, а збіги. Така інстинктивна логіка призводить до вироблення прикмет, табу, ритуалів. На відміну від розуму і інтелекту цією інстинктивною програмою логічного консерватизму від народження наділений кожен з нас.

Обов'язкову частину будь-якої релігії складає загальнолюдська мораль. Проте К.Лоренц у праці «Мораль та зброя» [4,4], доводив, що моральні настанови не лише загальнолюдські, а й поширені у світі тварин. Пророки усіх релігій просто виносили їх з підсвідомості у свідомість і втілювали в чітку і ритмічну словоформу. Це були необхідні зусилля: бо відомо, що чим могутніша тварина, тим жорсткіші в неї заборони вбивати собі подібних [3, 4], у людини інстинктивні заборони від природи – слабкі, легко порушуються і тому потребують потужного підкріплення.

Таким чином, походження релігії не є чимось абсолютно унікальним, та і в мозку немає спеціального відділу, «завідуючого» релігійними ідеями. Різні мозкові структури відповідають за різні аспекти релігійного мислення і поведінки. На думку П.Буайє, ідея бога здається нам переконливою з одних причин, ритуали привабливі з інших, моральні норми здаються «природними» іншим чином.

Проте ці висновки не означають, що не ведуться дослідження з «локалізації» релігійних почуттів. Сканування мозку, зроблене під час медитацій і молитов, показує вражаюче низьку активність в його задній верхній тім'яній долі. Дослідники називають розташований там пучок нейронів «областю, що асоціюється з орієнтацією» (ОАО), тому що головною функцією цих нейронів є орієнтування тіла у просторі. Коли ОАО знаходиться в стані нормальної активності, людина чітко відчуває відмінність між власною особою і оточенням. Коли ж ОАО перебуває в пасивному, «сплячому» стані – зокрема, при глибокій медитації і молитві, це розрізнення втрачається і межі між особою і світом розпливаються.

Метою наданого матеріалу, було зведення частини даних, які часто «випадають» з наукових досліджень релігійної культури. Даних, «інтимних», які сприяють поглибленню усвідомлення біологічної природи в генезі духовної, зокрема релігійної частини людської культури. Завершуючи огляд, на думку спадає зустрінена інформація про те, що новонароджена дитина демонструє близько ста програм вродженої поведінки, які покликані забезпечити її життєстійкість. Як ми пересвідчилися, серед цих ста інстинктів деякі створюють умови для формування образності, абстрактного мислення та інших форм, що лежать в основі релігійного відтворення світу. На біологічному рівні, комплекс життєзабезпечення, що позначається як «Бог», формувалася еволюційним шляхом, «релігійне переживання, це результат діяльності певної групи нейронів» [1,2], яка в межах певної культури трансформуються в ту чи іншу релігію, яка згодом виступає реальною соціальною силою. Для

---

*Маленька рибка амфітріон ховається від ворогів у отруйної, хижої актинії. Горобець, оселившись в гнізді хижого птаха, - захищений від дрібних хижаків. Лелеки і ластівки користуються нашим захистом, селячись на будинках.

багатьох людей релігія, – це їх життя, але ж біологічна природа людини (почасти не усвідомлювана) здатна впливати на її якість. Розкриття та усвідомлення потенціалу палеопсихологічного та етологічного підходів покликане покращувати цю якість.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бухбиндер А. Почему люди верят в Бога? // Знание – Сила. №5. 2002, [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://absentis.org/nk/why_god_wont_go_away.htm
2. Вите О. Творческое наследие Б.Ф.Поршнева и его современное значение [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://royallib.ru/book/vite_oleg/tvorcheskoe_nasledie_bf_porshneva_i_ego_sovremennoe_znachenie.html
3. Дольник В.Р. Непослушное дитя биосферы. Беседы о поведении человека в компании птиц, зверей и детей. Издание 4-е, дополненное.— СПб.: ЧеРо-на-Неве, Петроглиф, 2004. —352 с
4. Лоренц З. К. Мораль и оружие /Захариас Конрад Лоренц/[Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.zoeco.com/eco-mlek/eco-mlek206-25.html>
5. Лоренц З.К. Так называемое зло: Культурная революция /Захариас Конрад Лоренц/ М., 2008. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.modernproblems.org.ru/philosophy/94-agression.html>
6. Марков А.В. Альтруизм у детей связан со стремлением к равенству //«Элементы», 04.09.2008 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.socionauki.ru/journal/articles/129795/>
7. Поршнев Б.Ф. О начале человеческой истории (Проблемы палеопсихологии). М.: "Мысль", 1974.-487 с.
8. Pascal Boyer. Religion: Bound to believe? // Nature. 2008. V. 455. P. 1038–1039//[Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.godlessgeeks.com/LINKS/Bound.htm>

SUMMARY

The article is an attempt to overcome the lack of attention to the biological component of religious culture. Examines the potential theory B.F.Porshnev, views on the formation of the religion K.Lorenz, P.Boyer, A. Buchbinder, V. Dolnik, F. Markov.

A social history of religion gives information about the process of its development, but does not address the issue of religion. The article analyses the existing about forty years the theory of Adelfia (B.F.Porshnev) as the basis of anthropogenesis, and modern data ethology on biological basis of religion.

Theory B.F.Porshnev defines the essence of a person based on two main features: a systematic irrational murder inside of their biological species; and the ability to absurd actions. Unites these two features Adelfia as a regular practice of killing and eating the representatives of the kind. The history of mankind B.F.Porshnev considers as a movement from Adelfia to civilization. Religion, in his opinion arises at the stage of divergence of Homo sapiens on cannibals and victims. Despite the controversy the theory, and the exaggeration of biological factor in history, draws the attention of the biological substantiation of Necrophagia primitive people and a number of other provisions.

Data ethology allow to include religion to the consequences of adaptive processes of the human psyche (Pascal Boyer). Discusses instinctive program of human behavior underlying religiosity. Biological basis of religion presents as an important and influence the quality of the religious life of man and society.